

З традиційної наукової точки зору, дослідження колористики належать до периферійних у літературознавстві. Проте, керуючись тезами деконструктивізму, можна сказати, що поділ «блоків структури текстів» (Б. Гаспаров) на центральні й периферійні недоцільний. Усе в творі заслуговує на увагу. Таким чином, дослідження колористики є перспективним як у світлі означеної тези, так і з причини поки що недостатньої розробленості методології вивчення кольору в літературознавстві. «Білі плями» в науці треба послідовно «зафарбовувати» різнобарвними студіями. До таких «білих плям» належить колористика збірки «Палімпсести» В. Стуса, особливо такі високочастотні для творчості поета кольори, як чорний, білий, золотий. Незважаючи на те, що за останні роки з'явилося чимало публікацій про творчість Василя Стуса ([5; 3; 4; 7; 9]), проблема колористики як проблема художнього світу поета фактично не ставилась, а між тим це дуже важливо для розуміння підходів поета до творення художньої картини світу.

Колористи визначають золотий колір як блискучо-жовтий, тому літературознавцю слід рахуватися з цим «блискучо-» бо блиск таїть у собі світло, що навантажує золотий колір важливим відтінком семантики. Ще І.В. Гете зауважував: «Золото в абсолютно чистому вигляді дає нам, особливо якщо ще додається блиск, нове та високе уявлення про цей колір...» [6:313]. Зокрема, блиск облагороджує предмети, робить їх сонцеподібними. Блискучі предмети віддзеркалюють світло сонця чи штучне світло. В поезії В. Стуса предмети освітлені майже виключно сонцем, усе штучне не викликає в поета довіри.

Спостерігаючи за природним блиском рослин жовтого кольору В. Стус виокремлює ряд золотих реалій: «золоте жито», «золота солома». Концептуальніше золотий колір виявляє свої властивості в порівнянні золотої рослини з душею людини: «Лети ж, *пожовклый золотий*

листочку, // світами, що утрілися в піснях // твоїх прещедрих. В льолі-сповиточку // найстріне тя Господь у небесах». У цитованій поезії «І стало тихо, і святочно, й вічно...» В. Стус звертається до померлої людини, очевидно, побратима по табору. Із коротких характеристик померлого можна зробити висновок, що це була людина віруюча, похилого віку. Такі деталі, як «сяйний погляд», «длань заклична», «лазуровий шовк старечих слів», освячують постать побратима. Не останню роль у формуванні образу душі померлого відіграють колористичні епітети. Слово «пожовклый» скоріше вказує на старість, скрученість, тоді як слово «золотий» характеризує якість і сутність душі. Це душа, освячена роками життя і внутрішнім світлом. Контекст переконує, що В. Стус вірить в існування душі поза тілом – постулат релігій. За християнськими віруваннями, душа людини після смерті потрапляє в рай чи в пекло – в залежності від присуду Бога. В. Стус бажає побратиму потрапити в царство Бога, який приготував душі відпочинку і блаженство в «льолі-сповиточку». Льоля – це дитяча сорочка, сповиточок – це те, у що загортають немовля. Душа людини похилого віку і таке місце здаються несумісними поняттями, але В. Стус, очевидно, розглядає людину не як раба Бога (див. християнську ідеологію), а як його улюблену дитину. «Льоля-сповиточок» може означати також можливість нового народження – реінкарнації. Цю можливість визнають східні релігії, які, до речі, постулюють існування в людині аури. Її колір і консистенція вказують на внутрішню суть. Ці роздуми недалеко відходять від образу душі-листочка померлого побратима, адже, назвавши листочок золотим, В. Стус мав на меті розкрити внутрішню суть душі. Східні вчення про аури мають відповідник у християнстві: Ісус Христос, Богородиця і святі на іконах зображуються з німбами: «У художній структурі мозаїчного зображення та ікони зо-

лото фонів і німбів виступало важливим гармонізуючим фактором, який підкоряв собі весь кольоровий лад зображення» [12:207]. Золотий колір в іконописі символізував божественність тих святих, які пройшли через подвиг мучеництва і страждання на шляху утвердження християнства. Побратим В. Стуса, можна вважати, також пройшов крізь подвиг страждання – на шляху розбудови демократії і свободи. Отже, золотий колір у поезії «І стало тихо, і святочно, й вічно...» символізує святість душі, її вічну юність, яка поєднується зі світлом життєвого досвіду, також освячене страждання.

Стійкість золота до агресивних середовищ та блиск здавна заворожували людину і змушували її вважати золото еталоном, взірцем чистоти, ідеалом. Образ еталонного золота із алхімії і фольклору перекочував у поезію В. Стуса: «Тож іспитуй, як *золото*, на пробу // коханих, рідних, друзів і дітей: // ачи підуть крізь сто своїх смертей // тобі услід?». В. Стус, як максималіст, дуже вимогливо ставився до себе і до свого оточення. Щоб пересвідчитися в цьому, варто прочитати його листи до рідних і друзів. Поет залишився вірним собі і своїй загартованій життєвій позиції до смерті. Ідеалізму, максималізму і послідовності він чекав і від близьких людей. Стусівський «іспит на пробу» пройшла лиш «горстка», «малесенька щопта». Це люди переважно із дисидентських національних рухів у Радянському Союзі.

У наведеній цитаті В. Стус пише про іспит на золоту пробу також стосовно дітей. Життя уже в перші роки влаштовує іспити дитині. Навіть у ранньому віці доленосні вибори змінюють життєву канву. Дитина має знати про ці іспити і бути готовою до них. Тоді, можливо, їй вдасться, оминувши спокуси юності, вийти на широкий життєвий шлях дорослого і під старість уподібнитися до золота найвищої проби, поєднавши світло юності зі світлом досвіду. В. Стус у листах вчить життєвої мудрості, відповідальності свого сина, який, досягнувши зрілості, зрозумів, що ці листи насправді написані «до духовного наступника справи Василя Стуса, до людини, що прийшла у світ самостверджуватися, творити себе на просторах свободи...» [14:3].

У слов'янській культурі золото здавна сприймається як дорогоцінний метал. У літературі воно символізує багатство: якщо брати вузько – лише на фізичному рівні, ширше – на духовному. В. Стус порівнює свою душу з золотом: «Вона [душа] збирає в стосики тонкі // усі твої розсипані відбитки, // мов *золоті*, з поховань скіфських, злитки // на поза всякий час і всі віки». Золоті злитки-відбитки – найвищі прояви духовності, скарби душі. Розсипатися,

розсіятися вони могли в результаті ударів Долі, які можуть нівелювати людину. Проте проходить час і душа по крихтах збирає свій золотий фонд чеснот. Справжніми є чесноти, освячені Божественним, – дарунки Святого Духа. Це духовні риси найвищої проби, що залишаються неушкодженими під нівелюючим тиском бід. З цими золотими дарунками можна пройти через будь-які випробування.

Мотив розсіяння у творчості В. Стуса першим помітив Б. Рубчак, читаючи книгу «Зимові дерева»: «В тематиці Стусової творчості надиво багато моментів розсіяння та роздвоєння...» [11:338]. За розсіянням іде єднання, «бо той, хто ніколи не був розірваний, не може зуміти на вищому рівні існування або, словом, не може воскреснути» [11:338]. У наведеному уривку якраз показаний момент переходу від розсіяння «золотих» якостей душі до їхнього єднання. Протилежні за векторами руху розсіяння і єднання почергово змінюють одне одного.

У деяких віршах зі збірки «Палімпсести» епітет «золотий» зустрічається кілька разів у різних поставах:

Ця синь зазолотіла,
це золото сумне,
піввавши душу з тіла,
об'яснили мене.
Голосить сніговиця,
колючий хрипне дріт,
а золота жар-птиця
пускається в зеніт.

Отже, колористична палітра поезії обмежена двома кольорами – синім і золотим. Їхнє співіснування можна спостерігати кожного сонячного дня: «...сонячне золото потребує...небесну синь як середовище, щоб узагалі стати видимим і набути форми», – коментує Аге А. Ханзен-Льове колористику російського символізму [15:181]. Синій і золотий стають контрастними кольорами в символічному та іконографічному значеннях [15:181].

Небесні синій і золотий кольори в поезії В. Стуса «Звелася длань Господня...» «півва-ли» душу із тіла ліричного героя. Душа, уподібнившись до золотої жар-птиці, спрямувала свій лет у зеніт – до Сонця, Отчого Дому. У східнослов'янській міфології «золоте забарвлення Жар-птиці, її золота клітка пов'язані з тим, що птиця прилітає з іншого («тридесятого») царства, звідки походить все, що забарвлене в золотий колір» [8:214]. Таким чином, золота душа, перебуваючи в тілі, одночасно причетна до потойбічного світу, уособленого золотим Сонцем. Золотий колір жар-птиці гарячий, вогненний. Це характеристики устремління, яке є єдальною ланкою між золотим

Сином і золотим Сонцем-Батьком. Вогненність золота відзначена ще Піндаром: «Золото – вогонь, який виблискує вночі», – цитує древнього язичника С. Аверинцев [1:46].

Золото також може бути теплим, а не гарячим чи опалюючим. Тепле золото реалізується в образі меду – одному із образів солярних символів [15:197]: «Пахтять кульбаби *золоті* меди, // і, ніби хмарка бурштинова, бджоли // злітаються до мене знадокола // і прозначають трачені сліди». Мед в античні часи сприймався як позитивний, будуючий символ: «В Золоту добу «мед (золотавий колір) капає з дерев, правила Велика богиня, а її син-бог кохання Фанет – був небесною бджолою»[2:24]. У скандинавській міфології мед «...символізує екстатичне джерело як мудрості, так і оновлення життєвих і магічних сил» [8:356]. У «Палімпсестах» золотий мед супроводжується запаховим образом. Доволі сильний запах меду активізує людину, а смак дає відчуття насолоди. Отже, загалом, мед, а ширше – золотий колір символізують життєдайну силу природи.

Окремо від основних значень золотого кольору у «Палімпсестах» стоять образи золото-волосих жінок. Найконцептуальнішим є образ золотоконосої Оксани з поезії «Ти тінь. Ти притінь. Образ на воді...»: «Іде на милицях Оксана // *золотокосо* і всімха – // всімха – всімхається до тебе із незглибимої пітьми». У цьому динамічному видінні впадає в око трагічне і контрастне поєднання образу тілесної вади і благородного кольору волосся. Трагізму додає посмішка Оксани. Світло благородного золотого кольору ніби підтяє хворобою.

Трагічна ушкодженість – один із мотивів поезії В. Стуса. Перекладач М. Рахліна справедливо зазначає, що «золотокосо красуня на милицях – точна метафора життя і творчості Василя Стуса» [13:11]. Взагалі золотоволосі жінки у поезіях «Палімпсестів» несуть печатку потойбіччя. Химерність золотого кольору – ще одна грань його художньої семантики.

У більшості проаналізованих прикладів використання золотого кольору в «Палімпсестах» створені В. Стусом золоті образи мають вихід із земного на небесний, Божественний щабель Всесвіту. Як і в наступному контексті: «У синіх вітражах, б'ючи, як млість, // вже *золота* спалахує подоба // і *біла* пучка тягнеться до лоба». Очевидно, йдеться про Божественну подобу, за якою було створено людину. Золотий, як і білий, – божественний колір ще з античних часів. Дослідниця колористики античності Л. Бичкова про цей колір пише таке: «Золотий колір (*chrysos*) виразно виступає втіленням уявлень про божественну сутність, належність до божественного» [2:24]. Однією

з причин такої рецепції є те, що золотий це колір сонця. Християнська культура успадкувала божественну семантику золотого кольору. На думку С. Аверинцева, витoki цієї семантики криються в уподібненні золота до світла: «Найперше, що можна сказати про золото – що воно являє спостережливому оку і розуміючому розуму *образ світла*, а відтак «означає» або «символізує» світло» [1:46]. Тому золото – «ікона» світла» [1:46].

Божественний і потойбічний, містичний струмені образу золота зливаються в масштабних видіннях збірки «Палімпсести». Золотими можуть бути зірки чи загальне тло видіння: «...за священний полог зазирнув // і *чорні* зорі в *золотому* полі // побачив краєм ока. І доволі...». У цитованому вірші «І стрілку смерті відведем назад...» тема намічена в першому рядку. Мистецькій свідомості вдалося проникнути за межу, яка відділяє життя від смерті. Не можна сказати, що ліричний герой побачив відрядну картину: поєднання чорного і золотого кольорів можна назвати грізним і приховуючим небезпеку, оскільки чорний – колір темряви, а золотий – колір світла. Їхнє протистояння, виявляється, не зникає і після смерті. Оптимізму, щоправда, додає той факт, що божественне золоте поле-тло за масштабами більше, ніж чорні зорі. Коли золото поглине чорні точки і трансформує їх, тоді Божественне перемає темряву.

Виявляється, в семантиці золотого кольору в збірці «Палімпсести» потенційно закладене розмаїття уявлень людини про колористику загалом – від розуміння кольору як атрибуту речей до метафоризації, символізації і містифікації кольору. Для Василя Стуса властива елімінація тих шарів колористичної семантики, які несуть найглибші і найпроникливіші конотації та інтенції. Про це свідчить бодай кількісне співвідношення значень золотого кольору в «Палімпсестах». За цим кольором у збірці стоять такі категорії і концепти, як життєва сила природи, химерність, потойбіччя, чистота, ідеал, чесноти тощо. Увінчують семантику золотого кольору ті випадки, коли він є символом і атрибутом Божественного, еманцією Світла, в якому реалізуються Любов, Радість, Щастя, Істина, Краса, інші Божественні принципи, на яких тримається буття. Таким чином, йдеться про філософізацію золотого кольору і про кількісну та якісну перевагу сакральних його значень над профанними, що ще раз підкреслює високий асоціативний рівень поезій В. Стуса, його вміння оперувати глобальними поняттями. Це риси, які забезпечили видатному українському поетові поважне місце в світовому письменстві.

Література

1. *Аверинцев С.С.* Золото в системе символов ранневизантийской культуры // Византия: Южные славяне и Древняя Русь: Западная Европа. – М., 1973. 2. *Бичкова Л.В.* Колористична культура античного світу: Навч.-мет. посібник. – К., 2003. 3. *Біловус Л.І.* Посвяти як елемент інтертекстуальності поезії В. Стуса // Наукові записки. Серія: Літературознавство. – Тернопіль, 2002. 4. *Біловус Л.І.* Ремінісценції як компонент інтертекстуальності тексту поезій В. Стуса // *Studia metodologica*. – Тернопіль, 2002. – Вип. 12. – С. 96–99. 5. *Віват Г.* Своєрідність трансформації біблійного сюжетно-образного матеріалу в поезії Василя Стуса // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Вип. 9: Українська література в загальноєвропейському контексті. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2005. – С. 84–87. 6. *Гете И.В.* Избранные сочинения по естествознанию. – М., 1957. 7. *Мельник-Андрущук В.О.* Металінгвістична проблема двоголосся та діалогічних відносин у поезії В. Стуса // Слово і час. – 2000. – № 9. – С. 32–

36. 8. Мифологический словарь / Гл. ред. Е.М. Мелетинский. – М., 1992. 9. *Парицький О.А.* «Палімпсести» Василя Стуса: духовна домінанта // Слово і час. – 1999. – № 12. – С. 62–64. 10. *Росінська О.* Екзистенційна природа числової символіки поезії В. Стуса // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Вип. 9: Українська література в загальноєвропейському контексті. – Ужгород, 2005. – С. 260–263. 11. *Рубчак Б.* Перемога над прирвою. Про поезію Василя Стуса // Василь Стус: В житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників / Упоряд. І зредували О. Зінкевич і М. Француженко. – Балтимор: Торонто: Смоло-скип, 1987. 12. *Серов Н.В.* Цвет культуры: психология, культурология, физиология. – СПб., 2004. 13. *Стус В.* Золотокоса красуня: Вірші / Упоряд. Д. Стус. – Харків, 1995. 14. *Стус В.* Листи до сина. – Івано-Франківськ, 2002. 15. *Ханзен-Леве А.* Русский символизм. Система поэтических мотивов. Мифопоэтический символизм. Космическая символика / Пер. с нем. М.Ю. Некрасова. – СПб., 2003.

АННОТАЦІЯ

В статті аналізуються символика і коннотації золотого цвета в поетическом сборнике В. Стуса «Палімпсесты».

SUMMARY

The symbolics and connotations of the golden colour in Stus's poetry collection «Palimpsesty» are analyzed.